

Ezek felett sok méltatlan kárhoztatásokkal és csúfos nevezetekkel illetetünk gyakorta, sőt némelyek ugyan irtóznak tőlünk. (444)

Sokszor ugyan fenekednek reánk: még azt-is el-mondgya némely; olyá tartaná, ha valakit közüllünk meg-ölhetne, mintha áldozatot tenne Isten előtt. De ezeket cselekedték a Kristussal és az ő Tanítványival: Edes üdvözítőnk maga meg-mondta ezt Joan.16.v.2. Mű ezeket Istenre bizzunk, senkit érte nem Kárhoztatunk.

Senkinek gonoszt nem kívánunk, sőt inkább tiszta lélekkel kívánnjuk, hogy az Isten mindeneknek irgalmazzon, az ő Sz. isméréiben, jó lelke által világosítson, az egygységnek és Sz. Szeretetnek lelkével meg-áldgjon, hogy e világban (445) egymással, mint a Tanítványok eggyesek lehessünk, békességben élhessünk; mind a következő életben fejenként a mi Fejünkkel az Ur Kristussal eggyesülhessünk. Amen. (446)

Horváth Károly

VÖRÖSMARTY MIHÁLY KIADATLAN KÉZIRATA

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmartynak több olyan kéziratát őrzi, melyek a költő életében, de később sem kerültek kiadásra. Ezek egy része töredékes, de van köztük teljesen befejezett írás is. Nagy részüket a kézirtárban kolligátumokba foglalták be, és borbekötött könyvként őrzik Cikket. Bírálatok. Jegyzetek, illetve Vázlatok. Cikket. Okmányok címen. Az előbbieket három kötetet tesznek ki, jelzetük: K/713 I-III., az utóbbiak egy kötetben szerepelnek K/778 jelzet alatt.

Az alább közlendő írás vitacikk, teljes terjedelmű, két változatban is megvan, az első jellegzetesen Vörösmarty írása, sok javítással, Stettner-Zádor György hagyatékából való, és a Cikket. Bírálatok. Jegyzetek c. kolligátum II. kötetében található. Címe nincs, utólag írták rá a kézirtárban ceruzával: „Cikk a Hirnök ellen”. A második kézirat idegen kéztől származó hű másolata az előbbinek, a Vázlatok. Cikket. Okmányok c. kötetben van, címe ennek nincs, a kézirtárban így jelölték meg ceruzával: „Cikk cím nélkül a Hirnök ellen”. A kritikai kiadás készül 15. kötetében és az itt következőben is ezt a címet adjuk majd neki: [Orosz József „Visszapillantás” című cikkének bírálata].

Vörösmartynak ez a viszonylag terjedelmes vitairata sok szempontból új világot vet az atheneistáknak a konzervatív-aulikus *Hirnökkel* és *Századunkkal*, ezek szerkesztőjével, Balázsfalvi Orosz Józseffel és főmunkatársával, Csató Pállal folytatott polémiájára, amely általában mint az „Athenaeum miatti zajgások” címen ismeretes és az 1838. évben és az 1839. év elején folyt le, de utána is folytatódott más témakörökben (főleg az opera-dráma vitákban). (L. erről: Szücsi József: *Bajza József*. 1914. 338–381. Lukácsy Sándor—Balassa László: *Vörösmarty Mihály 1800–1855*. Bp., 1955. 220–241. Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés*. Bp., 1990. 339–403.)

Vörösmartynak az alább közlendő vitacikke közvetlen reagálás Orosz Józsefnek a *Századunk* 1838. december 31-én megjelent 104. számában közölt *Visszapillantás a Hirnök és Századunk' eddigi munkálataira* című az atheneistákat sértő hangnemben írott támadására. Ámde Vörösmarty válaszában nemcsak erre a cikkre tér ki, hanem Csaplovics Jánosnak a *Századunkban* 1839. január 10-én megjelent egyik írására is, ami arra mutat, hogy az említett Vörösmarty vitacikk az 1839. év januárjának második felében keletkezhetett, de aligha később, mert a költő e hó végétől már a színházi ügyekkel volt elfoglalva.

Az 1837. július 4-én megindult *Hirnök* s melléklapja a következő év elejétől kiadott *Századunk* annak a kormányzatnak az orgánuma volt, amely elgáncsolta az 1832–36-os

¹⁰³ Demeter Márton könyvében nincs számozva, „Utolsó csoportos Panaszszai az Unitária Vallástételnek” cím alatt szerepel. 144.

országgyűlés reformtörekvéseit. A *Hírnök* szerkesztője, Orosz József 1837. december 1-jén a lap 44. számában kiadta politikai „programmáját”, melyben a „trón és oltár” és a „törvényes szabadság” (értve alatta a rendi előjogokat), valamint a „monarchikus-arisztokratikus rend” védelmezőjének hirdeti magát és lapját, és egyben harcot hirdet „bizonyos pártemberek”, azaz a liberális reformerek ellen. Lapjához megnyerte Bajza volt hívét, Csató Pált, aki anyagi okokból tagadta meg korábbi elveit, és az ez utóbbi által szerkesztett „Magyar hirlapok szemléje” kíméletlenül támadta az atheneistákat eleinte inkább irodalmi és színházi téren (Bajza 1838. július 1-ig a Pesti Magyar Színház igazgatója). Több, az akadémiából kiszorult írók által szerkesztett folyóirattal együtt „pártoskodással” és a „literaturai trón bitorlásával” támadta őket, mivel a három szerkesztő: Bajza, Schedel és Vörösmarty (kiket „triceps — háromfejű — redactionnak is gunyolt”) akadémikusok is voltak és ugyanakkor a legelterjedtebb tudományos és irodalmi folyóirat, az *Athenaeum* és a fő kritikai orgánus, a *Figyelmező* szerkesztői is. Mikor azonban 1838. május 13-án az *Athenaeumban* megjelent Vörösmarty tanulmánya *A' felekezet*, mely elméleti, filozófiai jellegű és általában védi az egy célra törő írók, tudósok csoportosulását és vitára való készségét, például hozva fel Galilei, a homeopatha orvos, Hahnemann küzdelmeit nézeteik elismeréséért, majd helyesli, hogy viták alakultak ki a magyar színház körül (még Bajza volt ekkor az igazgató), tehát általános és nem politikai élű cikk, Csató ezt a témát nyílt politikai szintre vitte át. A *Hírnökben* közölt bírálatában (1838. május 28. 43. sz.) Csató Vörösmarty cikkét semmitmondónak állítja, és szembeállítja vele a maga antiliberális, reformellenes álláspontját, mégpedig az akkor polgárháborúban szenvedő Spanyolország példáját hozva fel, az ott szembenálló pártokat értékelve, a maga nézetét alkotmányos köntösbe burkolja ugyan, de a végén nyíltan kimondja az abszolutista-ultrakonzervatív trónkövetelő, Don Carlos iránti rokonszenvét. A *Hírnök* melléklapjában, a *Századunkban* pedig egymás után jelentek meg a szabadelvű eszmék elleni támadások, Széchenyi törekvéseit is gáncsolva. E két folyóirat állandóan bírálja az *Athenaeumot*, a *Figyelmezőt*, a Széchenyi reformterveit hirdető *Jelenkort* és ennek társlapját, a *Társalkodót*, valamint a Brassai Sámuel által szerkesztett *Erdélyi Nemzeti Társalkodót*. Az atheneisták másfél évig nem válaszoltak a támadásokra, csak 1838. július 31-én indult meg a *Figyelmezőben* az *Athenaeum* miatti *zajgások* címen ismert cikksorozat, melyet főként Bajza József írt, de beledolgozott a két szerkesztőtárs Schedel-Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály is. Melléjük állt egy Ochtinay Antal álnévű író, akiben Szücsi József (I. m. 353) Szontágh Gusztávot véli felfedezni, és Csató Pál is azt írja a *Hírnökben* (1839. december 10.): „... Szontagh Gusztáv... Ochtinay álnév alatt kiadott értekezéseiben ... hígeszű és ... dühös pártkulancsnak mutatta magát...” Meggondolkoztató azonban, hogy előzőleg Csató Brassai Sámuelt vélte Ochtinaynak (*Századunk*, 1838. okt. 22. 85. sz.), s Brassairól Bajza is azt írja, hogy Csátónak „egy párszor ujára koppintott”. (*Figyelmező*, 1838. aug. 28. 35. sz. 565. h.) Az atheneisták lényegében győztek a polémiában: Csató — kisebb mértékben Orosz — anyagi okokból bekövetkezett elvi elpártolása lelepleződött, az *Athenaeum* olvasótábora megnőtt. Ilyen helyzetben jelent meg Orosz Józsefnek a *Századunk* 1838. évi utolsó számában az a *Visszapillantása*, mely kiváltotta Vörösmarty részletes válaszát, de amely — valószínűleg a cenzúra miatt — nem jelenhetett meg.

Orosz *Visszapillantása* egyfelől lapjainak feldicsérése, másfelől durva támadások sorozata „egy bizonyos párt” „alattomos ármánykodásai” ellen, olyan jelzőkkel illetve őket, mint „faragatlanság”, „ugatás”, „rágalmazás”, „hazánk' feldulói”, „a literaturai trón'bitorlása”. Orosz külön kiemeli a Csató szerkesztette „Magyar hirlapok szemléjét”, melyet szerinte a „történet esetek részreahajlatlan, pártatlan felvilágosítása, a' bitorolt reputatióknak méltó valódiságaikra való visszahelyezése... a' tiszta igazság' országa' visszanyerése” jellemezte. Majd feldicséri antiliberális szemléű, álnévű munkatársait, így a Széchenyit támadó P. F-et és -mb-t, továbbá Csaplovics Jánost, aki a természetjog, a modern filozófia és történetírás elleni gúnyos „paradoxon”-jaival váltotta ki a szabadelvű és nemcsak szabadelvű írók ellenkezését. A végén megismétli jelszavait a „trón, oltár, törvényes szabadság, lépcsőnkinti haladás” programját, melyet ultrakonzervatív szelemben értelmez. Orosz írásának támadó jellegét még erősíti az a tény, hogy ezt közvetlenül kö-

veti ugyanabban a számban az *Athenaeumot* vallástalansággal vádoló cikk (-y aláírással. Közli a Lukácsy–Balassa által szerkesztett gyűjtemény is a 237–238. lapon.)

Ezeket kellett előrebocsátanunk, hogy megérthessük Vörösmarty válaszcikkét. A közlésbe az utolsó számokat *mi helyeztük el*, ezek a szövegben *nincsenek* benne. Az akkori közönség nyilván értette az alkalmi célzásokat, de a mai olvasó számára ezeket meg kell világítanunk, hogy világosan érthesse a cikk korabeli vonatkozásait.

[OROSZ JÓZSEF „VISSZAPILLANTÁS” CÍMŰ CIKKÉNEK BÍRÁLATA]

Csodálatos és még is való, hogy a *Hirnök* — jobbíthatlan képmutatással-e vagy vakmerőséggel, — folyvást az érdemes, őszinte mérséklett, mivel szerepét akarja viselni, midőn más felől mindezen címeket maga tépi le magáról, 's nincs mulatságosabb, mint azon parodiai méltóság, melyben okai-, adatainak üres és tántorgó seregével fellép. A' képmutatásnak ezen nyíltsága és őszintesége egy pillanatra tán ámíthat, de a' varázs, melyet az őszinteség, ama alerénynek [sic!] kölcsönzött, csakhamar elmúlik, 's egy kissé figyelmesb vizsgálat mindent napvilágra hoz.

De menjünk át, ha csak futólag is ezen Visszapillantáson.

Mindenek előtt megtámadtatását hozza szóba Orosz, ő ki mindennek 's leginkább a' világosságnak neki ment, mint a' légy 's most; mivel megtámadásai keserű gyümölcsöt hozának, 's mivel kicsapongó szállodogálásaiban szárnyait megégeté, most czéltévesztett kerengésekben dühösködik. Említ hírlapja elleni *alattomos* ármánykodást, melyről senki sem tud, mellynek gyanúja talán saját lelkiismeretében keletkezett 's illy jól rendelt bevezetés után hirdeti, hogy miután a' megtámadást (mellyet maga kezdett) az ármánykodást (melly nem létezett) politicai hitvallása által, a' 44-ik számi programmban (mellynek csodálatosságait az Athenaeum illetőleg kimutató)¹ legyőzte volna, hazánk' törvényszerű 's felvilágosodott polgárai egy szívvel, lélekkel melléje állottak. Prosit, *Hirnök!* az illy javalatra, mellyet mindig maga szokott kijelenteni, önnek nagy szüksége van. — Itt még csak azt feledé ki a' *Hirnök'* szerkesztője, hogy neki egy más programmája is volt, mellynek hü követéséről Ochtinait kell hallani az Athenaeum ². De ez mind semmit sem tesz, a' „*Hirnök* rendíthetetlenül halad a' kitzűzött pályán, megalapítja a' Századunkat, megkezdí a' Szemlé.³ Olvasóink kivált emezt bővebben ismerik többek közt az Athenaeum 's Figyelmező' felvilágosításaiából is; de ez ismét semmit sem tesz, Orosz nagy hasznokat [vár] belőle olvasókra 's literaturára nézve.

Más ember a' föld alá bújnék az illy Századdal,⁴ az illyen szemlével; de Orosz azokat

¹ A *Hirnök* 1837. december 1-jén közölt „programmá”-járól van itt szó, melyet az előzményekben már ismertettünk. Az „Athenaeum” szó után az eredeti kéziratban + utaló jel olvasható, de a margón nincs vonatkozás a lap valamelyik számára. Nincs is ilyen bírálat az *Athenaeumban*. De úgy látszik, készülhetett ilyen, melyik — talán a cenzúra miatt — nem jelenhetett meg. Vörösmarty emlékezhetett rá, de elfelejthette, hogy ez nem jelent meg a lapban.

² Itt hëzag van az „Athenaeum” szó után mindkét kéziratban. Lehet, hogy Ochtinai (a folyóiratokban: Ohtinay) valamely ki nem adott cikkére utal itt Vörösmarty, de az is lehet, hogy Ochtinaynak az *Athenaeumban* valóban megjelent írására akart hivatkozni, melynek címe: *A' polemjáról általában 's a' Hirnök' polemjáról különösen* (II.k. 34.sz. 1838. október 25.). Ebben Ochtinay főleg Csató elvtagadását bírálja, de szót ejt Orosz Józsefről is, hogy ez előzőleg magyarul, majd németül könyvet írt *Gróf Széchenyi István mint író* címen, bár Ochtinay szerint Orosz már a *Hirnök* előtt is „minden nemzeti intézetünk ellen irkált”. A *Magyar Sajtó Történetében* olvashatjuk (1979.), hogy Orosz eleinte Kossuthal is kapcsolatban állt, és a reformszellem óvatos híveként kezdte pályáját (I.k. 383. 404.).

³ ... megkezdí a' Szemlé... Ez a Magyar hírlapok szemléje, a *Hirnök* állandó rovata. Szerkesztője: Csató Pál.

⁴ ... az illy Századdal... A folyóirat voltaképpeni címe: „Századunk”. A lapcím rövidítése szatirikus célzatú, és gróf Széchenyi Istvántól ered. Széchenyi a *Társalkodó* 1838. szeptember 5-én megjelent 71–72. számában válaszol a *Századunkban* kiadott és az ő *Néhány szó a löverseny körül* (1838.) c. írását P. F. álneven gáncsolónak (P. F. Pálffy Ferninánd gróf: *A Magyar Sajtó Története* I. 409.) Széche-

mint diadalma jeleit hozza fel „Visszapillantásában” ő gyönyörködik Százada’ Rococoi-ban,⁵ a’ Szemle kék foltjain, ’s nem tekintve laposra vert állapotját, ellenségeiről, azoknak ügyetlen harcáról bukófélbeni állapotjokról önelégedett méltósággal szól, Csak hogy ezt, mind eddig a’ szemleíró, ő is gorombasággal véli legcézirányosabban fenntarthatni. Lásuk egy kissé, mint ítélt Orosz ellenfeleiről. Fegyvereiket *alávalóknak, undorítóknak* mondja, személyeskedéseiket *szennynek*, magokat a’ *faragatlanság hőseinek* ’s hogy végre szelíd kitételeinek savát borsát megadja, németül beszél: „Von allen Lumpen úgymond, ist der, der verächtlichste, der mich unter dem Mantel der Anonymität mit Koth bewirft.”⁶ ’S miután ezeket elmondá az „ízletes” közönséghez fordul — ismét prosit, Hírnök; mert az isletes közönség, úgy hisszük, nem igen izelíti az illy ételeket — ’s igéri, hogy ő minden személyeskedést — az az a’ hol körmére koppantanak — ugatásnak fog tekinteni. Oh kaczaj, oh felleget hasgató hahotája a’ szemleírónak, hol késel, hol egy iszonyút ne vess, iszonyúbbat mint valaha? Nem hallod-e a’ principálisnak szelíd, udvarias hangját, férfias illedelmeskedéseit? „*undorító, szenny, faragatlanság, lump, ugatás*” milly magas ízlés, milly nemes kifejezések! Nem emlékeztetnek-e ezen jó akaratú intések ama’ tisztviselőre, ki hajborzasztó teremtettetés között adá tudtára a’ bevádlottnak melly illetlen a káromkodás. Ha még is mi mondanók ezeket is, ki szelídségünkkel, soha sem dicskedünk, kik hallgattunk, míg lehetett, küzdöttünk, ha kellett ’s a’ szavak’ megválogatásában nem holmi finnyás rendszabályokhoz, mellyeket (mint a’ Hírnök’ szomorú példája mutatja) minduntalan meg kell szegni, hanem a’ szigorú igazsághoz ’s mélytányhoz tartottuk magunkat ’s kik nem javeszékeltünk, ha valaki durva szavakkal megrohant; de az udvarias, ízletes urbanus⁷ Hírnök szól így, ez minden fogalmat meghalad.

Azonban a’ Hírnök okoskodik is, megmutatja, hogy mi rosszúl harcolunk, mert úgy mond, „Csak az absolute rossz, mi magával ellenkezik” ’s mivel mi Csatót kimultnak hirdetjük ’s még is vesződünk vele, tehát mi rosszúl harcolunk.⁸ Bravo Hírnök! Illy körmönfont okoskodást rég nem hallottunk öntől, ez jó vastagon, mi megfoghatólag van kimagyarázva.

Csakhogy erre a’ felelet saját állításainkból kerül ki.

Hogy a’ régi Csató oda van, maga érezheti legjobban, avval már nekünk semmi dolgunk; de az új Csatót, ki amannak romjaiból született, ki rugódozik, ’s kísért, ’s az embereket ijesztgeti, ezt mi szemmel tartjuk ’s a’ közönséget iránta figyelmessé tenni el nem mulasztandjuk. Hogy fegyverünk rossz, ’s velök ügyetlenül élünk, ezt a’ Hírnök szeretné, ’s hirdeti; de aligha van úgy; különben mire valók volnának az aggodalmas számítással irt, Visszapillantások, hogy most egyebeket ne említsünk.

Mi a’ líterator tron’ bitorlásáról ’s annak elhagyásáról mondatik, agg rege, mellyről szólni alig érdemes; mi azt soha nem fogjuk elveszteni; mert soha sem keressük ’s igen távol vagyunk azon balga hittől, mintha valaha elfoglaltuk volna. Mi egyszerű emberek vagyunk, közkatonái, ha úgy tetszik a’ literaturának, kik híven buzgón, ’s becsület-

nyi szerint Orosz itt egy álnevet választó arisztokrata mögé búj, hogy ellene írjon: „ime már Orosz ur Századja” 60. 66. számában ráakadok ... arra, aki velem minduntalanul paczkázik.” A csillag alatt Széchenyi azt a megjegyzést fűzi cikkéhez: „Már bocsássa meg Orosz ur, hogy nem mondom »Századunk«, de valóban olly hamis században, mint Orosz ur’ századja, nem tudnék élni, ’s ekkép e’ pár sort a’ magyar közönség számára sem irhatnám.” Széchenyinek ezt a szatirikus elnevezését az athe-neisták azután felkapták, és utána a *Századunkat* minduntalan „Orosz-Század” címmel emlegették.

⁵ ... Rococoi... A *Századunk* 1838. október 25-i 86. számában „Rococo” aláírással *Levéltöredék* címmel jelent meg egy, az athe-neistákat támadó cikk, főleg a színház ügyében. Erre Bajza felelt az *At-henaicum* „Magyar játékszíni krónika” c. rovatában (1838. december 18. II.k. 40. sz.).

⁶ Minden gazember közül az a legmegvetendőbb, aki engem a névtelenség palástja alatt sárral dobál.

⁷ urbanus: eredetileg városias, átvitt értelemben — udvarias (latin).

⁸ Bajza írja a *Figyelmeztetőben Jegyzetek Csató önvédelmére* című írásában: „De igazán, uraim, mi ismerjük Csatót: ő már oda van; szóljunk róla, mint a’ ki nincs többé.” (1838. okt. 30. II.k. 44. sz. 756–770.)

tel ügyekezünk haladni a pályán, mely osztályul jutott, de figyelmet érdemlő, mik az Orosz-Századról jegyzetben — a főlebb megróttakhoz hasonló szelídséggel és szellemben — viszonoztatnak. Orosz protestál az Orosz-Század kifejezés ellen s visszatörölésül azt kérdezi: mit mondanánk, ha valaki az *Athenaeumot* *Asineumnak*, szerkesztőit *Asineum* szerkesztőinek nevezné? Mit mondanánk tisztelt Orosz ur? „Ha valaki az *Athenaeumot* *Asineumnak*, s szerkesztőit *Asineum* szerkesztőinek nevezné, Arra — jól vigyázzon ön — vagy felelnék vagy nem.”⁹

S most miután ezen nagyszerű ötletére kitelhetőképen megfeleltünk, mi szólítjuk fel, mit mond ő arra, mit mi legottan elébe terjesztendünk. — Orosz a jegyzetben a kifejezést *Orosz-Század* az *Asineummal* állítja szembe. Ő tehát e kifejezést *Orosz-Század*, olly keserű megbántásnak tartja hogy érte az *Asineumot* véli példában felállíthatni. S így a mi az *Asineum* kifejezésben gúny, becstelentő, megvetendő van, a mi méltatlanság benne rejtezik, mindannak az *Orosz-Században* körül belül fel kell találatni, mert hogy olly részrehajlatlan s igazságos lap, millyennek a Hírnök tartatni szeret, egy tisztességes vagy legalább ártatlan címért csúf, becstelentő nevet adjon, azt feltételezni sem lehet.

Ezek így lévén kérdjük, ha mi most ez egy értékűnek vett két kifejezést elemezzük (analysáljuk) s az elemeket egymással megfelelőleg össze állítjuk, nem fog-e az Orosz név egy igen furcsa társaságba jöni? Nem fog-e egy — mint többnyire — a legaljasabb név a mondó fejére vissza szállani? De ettől megválva is, kérdjük, mi becstelentő van „az *Orosz-században*? *Orosz-e* — erről mi nem tehetnénk — vagy a Század? — erről már Orosz sem tehetne — vagy ha mind a két név jó és feddetlen külön, s csak együtt kárhoyatos, *Orosz* társasága árt-e a Századnak, vagy a Századé *Orosz*nak? S ki oka ezen rozsz házasságnak? Mi eddig azt hittük, hogy *Orosz*, legalább maga, jobb véleményben van maga iránt s többet tart nevérol s nem pirul azon szólítattai, nem veszi balul, ha hírlapja arrol neveztetik s bámúlva kell az ellenkezőt tapasztalunk: neki nem szükséges egyebet mondani, csak ezt: *Orosz!* s ő azonnal tűzbe jó s azt feleli: szamar! Nem vala-e természetesb visszatörölési terv, erre *Orosz Század* azt viszonozni: *Bajza-Schedel-Vörösmarty Athenaeum*? Mi nevünket lapjaink társaságában nem szégyenlettük volna, s ha *Orosz* azt hiszi, hogy nevének hitele nagyobb a mienkénél, vagy megfordítva, hogy nevünk szennyezettebb, mint az övé, milly igazságos elégtételt vehetett, mint verhetett volna meg bennünket nevének súlyával?

Azonban *Orosz* lelkiismeretének izlése van: különös izlése van: ő nem nevünkön hanem saját nevén botránkozik meg. De ha már neveink gyengének tetszenek az *Orosz-Század* visszatörölésére nem vagyunk-e mi a triceps redactio? Nem elégli e *Orosz* ezen elmés, diszes elnevezést mellyel az *Orosz-Századot* — ha ez bántó — már anticipálták, a nélkül, hogy mi ezért csak egy szóval is panaszt tettünk volna? vagy azt kívánja-e hogy a nyelvet miatta megrontsuk, s Századát *Orosz-Századunk-jának* mondjuk? — Ezeket olly hosszasan csak annak megmutatásáért fejtegettük, hogy az *Athenaeumot* *Asineumra* fordítani olly elmés embernek mint *Orosz*, könnyű volna ugyan; de hogy ez illendő-e, vagy inkább tanácsos-e, azt a mondottakból maga *Orosz* legjobban megítélheti.¹⁰

⁹*Orosz* József a *Visszapillantás* c. cikkéhez — miután mindenféle sértő jelzőkkel jellemezte az atheneistákat, * csillag alatt a következő megjegyzést fűzte: „Még ahhoz a gyermekes fegyverhez is nyultak, hogy a Századunk” címét is megcsonkították s azt »*Orosz-Század*«-nak nevezték s az *Athenaeumban* folyvást nevezik. Elmellőzvéen azon kérdést: valljon *szabad* e egy hírlapnak azon címét, mellyet Ő Felsége kiváltsága mellett visel, önkényesen megcsonkítani? még csak azt kérdem: mit mondana most az *Athenaeum* szerkesztősége, ha valaki, kinek e lap iránya vagy tudományossága nincsen inyére, azt egy pár betű megváltoztatásával folyvást csak »*Asineum*«-nak, szerkesztőit »*Asineum* szerkesztőinek« nevezné?”

¹⁰*Vörösmarty*nak ez a szellemes válasza az *Athenaeum-Asineum* gúnyolódásra később megjelent az *Athenaeum* 1841. január 17-i 7. számában *Orosz haladása az urbanitásban* címmel „A szerk.” aláírással (109.h.). (Urbanitás itt már a francia „urbanité” finomság, udvariasság latinósított változata.) E szerkesztőségi cikk szerint az atheneisták az „*Orosz-század*” kifejezést „csupán rövidség okáért” használták, az „*Asineum*” gúnynévre két évvel ezelőtt „bizonyos körülmények között nem felelhet-

Ezeket, mint láttuk, diadalmasan bevégezvén Orosz, át megy egy új finomabb nemére az öndicséretnek; Miután tudniillik Hirlapjait illetőleg kiemelte, az ellenségek' silányságát kimutatta, 's a' mit még nem mondottunk, hírlapjai' közhasznúsága iránt a' legjobb reménységben van, nyájas mosolygással hírlapjai' íróihoz fordul 's fáradságaikért nem csak köszönetet, hanem legfelsőbb javulatát is bőkezűleg osztogatja: a' mit ezen urak írtak, mind jeles, érdekes, elmés. — „Legyen úgy; de mi azt hiszszük ezen urakról — tisztelet becsület — akár legyenek megnevezve akár nem — hogy ők dolgozataiknak illy részletes kiemelését 's magasztalását sokkal szívesebben látnák egy más folyóiratban mint a' hol megjelentek, mert minden efféle dicséret tulajdonképen nem érettk, hanem a' hirlapért van elmondva 's ezen fölül mint érdekelt embertől, a kiadótól származott nem bírhat valódi hitellel. Mi azonban ezen E xxx Pf. mb 's at, urakat 's munkálkodásaikat ez alkalommal érintetlen hagyjuk, csupán egy hírnöki hőst¹¹ akarunk megnevezni, egy csoda

tek". De most — Vörösmarty nevének említése nélkül — kiadják a szellemes választ, ezzel a befejezéssel: „Orosz ezeket minden bölcsége mellett is meggondolhatta volna. De a' mit ezelőtt két évvel kérdésképpen felhozott, azt most már érett észszel világosan kimondja, Vachotnak egy iratát »asineumi czikkelynek« nevezvén. Mit mondjunk erre? semmit. Ha ő nekünk mondja »asinus«, mi ezt feleljük: Orosz. 'S úgy hiszszük, busásan elégtételt vettünk.”

A *Századunk* és a *Hírnök* 1840. évi folyamában valóban bőven találunk az atheneistákat támadó cikkeket, így az utóbbinak „Kis Futár” című rovatában is. Az atheneistákhoz az opera-dráma vitában csatlakozó Vahot Imrét is élesen bírálják, aki — Bajának az 1839. októberében megjelent *Szózat a pesti magyar színház ügyében* c. vitairatának megállapításait el is túlozva 1840. augusztusában kiadott egy iratot *Még egy szózat a pesti magyar színház ügyében*. Élehangú bírálatok jelennek meg Orosz két lapjában az 1840. év folyamán, így Bánfalvié *Visszatekintés az Athenaeum miatti zajgásokra* címen (*Századunk*, 1840. jan. 14. és 17. 4. és 5. sz.), Dunaközy Hiadoré *Végszó az opera-dráma perben és még valami* címen a *Hírnök* „Kis Futár” rovatában (október 5. 80. sz.), ugyanabban a rovatban (december 3-án 97. sz.) a *Gáncsok V.* című szerkesztőségi cikk Bajza, Vahot és Egressy ellen. Különösen durva hangú Radnay Tivadar (Gerenday Ambrus álneve) írása a *Századunk* december 7-re datált 98. számában *Még egy szó hozzatok, akiket érdekel* címen, melyre Vahot keményen válaszolt is a *Figyelmezőben* *Egy-két püla az Orosz-Század Radnay név alatt vitézkedő Dulcamarának* címen (1840. december 29. 52. sz.). Orosz a *Századunk* 1840. december 31-i 104. számában is bőven osztogat becsmérő jelzőket ellenfeleinek. Mindamellett sem ezekben az írásokban, sem végiglapozva Orosz két lapjának 1840. évi folyamát (és az 1841. elejét is) sehol sem sikerült megtalálnunk az „asineumi czikkely” vagy az „Asineum” kifejezést, ami annál meglepőbb, mert Orosz a *Hírnök* 1841. január 23-i 7. számában a „Kis Futár” rovatban *Kurtítás, könnyítés* címen írt válaszában vállalta az „Asineum” gúnynév használatát. Célozva arra, hogy az *Athenaeum* szerkesztői „csupán rövidség okáért” használták az Orosz-Századot, ő is „kurtítás” érdekében ír „Asineumot”.

¹¹ ... egy hírnöki hős... Ez Csaplovics János (1780–1847), aki azonban inkább a *Századunk*ba, mint a *Hírnök*be írt. Csaplovics ügyvéd, több ízben helytartótanácsi hivatalnok, élete nagy részét Bécsben töltötte el, nagyobb írásai német nyelven jelentek meg. Képzett ember volt, de mindentéle progresszív irányzatnak gunyoros hangú elvetője. Vörösmarty már előbb is haragudott rá, mert Csaplovics gúnyos hangon írt Virág Benedekről (1. *Pályalombok. Csaplovicsnak. Vörösmarty krit. kiadás.* 2.k. 162. 556–557). Csaplovics a *Századunk*ban „paradoxonokat” írt, melyekben kigúnyolja azokat az eszméket, melyek a reformkori szabadelvűség alapelvei voltak, képtelen szofizmákkal eltorzítva azoknak jelentőségét. Tagadja a természetjogot, hogy nevétség tárgyává tegye a politikai és társadalmi egyenlőség elvét, oly érvekkel, hogy nem lehet egyenlőség, mert az egyik ember gyerek, a másik felnőtt, az egyik egészséges, a másik beteg, az egyik északon él, a másik délen, még az állatok példáját is felhozza: a sas képes a magasban repülni, az ázalék csak a vízben él. A természet törvénye az, hogy az erős elnyomja a gyengét, annak rovására él. De hozzáteszi: „Csak itt nem kell egy más felemésztésére gondolni, noha emberevők is vannak”. (*Paradoxon a természetjogról. Századunk*, 1838. jan. 26. 8. sz. és február 27. 17. sz. márc. 2. 18. sz.). Képtelen nézetei ellen még a *Századunk* egyes munkatársai is tiltakoztak, így Olgyay Gáspár (*Századunk*, 1838. április 5. és 23. 28. és 33. sz.), továbbá Rummy Károly (*Századunk*, 1838. nov. 12. 91. sz.). Különösen Csaplovicsnak azt a „paradoxon”-ját utasítják el, mellyel ő az emberek közti egyenlőtlenséget az állatfajok különböző

terméket, ki mintha most fejlett volna ki az ősi chaosból, félig iszap, félig hús, vállain szárny, hátvégén csigateknő, kiről nem tudni, a' mély vizeket, a' magas levegőt, vagy a' kemény földet fogja lakul választani, egy vizözön előtti ritkaság, mellynek nemét, fáját kitalálni s' legtiszteltebb természet búvárnak is dicsőséget adna, ez a' több mint amphibi-um, kinek beszédmódja barbarismust, tanítása barbariest terjeszt, ez azon férfiu, kinek mi mély hódolattal tédret fejet hajtunk: még csak négy ilyen példányt, a' Hírnök' szerkesztőségének 's be lesz neki fizetve a' jelen 's jövő világ előtt. Ezen ember a' sajtó 's szólás szabadságról ír, az az melly szerint mindent szabad írni és mondani, mi példáulúly olly idomtalanul hangzik mint a' miket ő írni, és mondani szeret. Ír a' természetjogról, hogy azt megtagadja, 's szerinte ha emberevők közé jössz, etesd meg magadat zugolódás nélkül, mert hiszen azon nép, mellyhez jutottál ő s idők óta benn van az emberevés' gyakorlatában: az ott a' fenn álló rend, törvény, régi szokás. Ír a' Philosophiáról, 's philosophiai leczkéket, hol, hogy semmit bántatlan ne hagyjon még a' philosophusokat is elkereszteli, Schellinget Schillingnek, Fichtét Immanuelnek. Immanis amber! 'S hogy mind e' dula-kodásainak feltegye koronáját, végre a' historiának esik: az előtte mind haszontalansági, éljen az ember máról holnapra, mint a' barom, ne erősítse magát a' multak' emlékezetével, ne derítse a' jövő' kilátásaival; valamint csak egy napra ehetik, gondolkozása, érzése is csak egy napra legyen: szeressen egy napra, gyűlöljön egy napra, építsen egy napra, 's mit tegnap épített ma bízvást rontsa el 's a' mit ma épít, az holnap művének alapul ne szolgáljon; mert hiszen a' holnapból ma lesz 's ekkor az épített ismét szabadon ronthatja. A' jövőből csak hamar múlt leszen 's ha a' multat megvetettük, minek akkor aggódni a' jövődőről is? mert hiszen a' mi e kettőt elválasztja a' tündéri jelen, olly láthatatlan vonal, melly midőn írják, mondják, sőt csak gondolják is, már oda van, már elenyészett.

voltával próbálta igazolni. Először Jogi álnéven lép fel ellene Fogarasi János a *Figyelmezőben* (1838. ápr. 10. 15–16. sz.), majd az *Athenaeumban* részletes cikksorozatotban fejt ki a természetjog problémáit (1839. 1840.). Mindezek ellenére Orosz külön kiemeli Csaplovicsot a *Visszapillantásban*, azt írva, hogy az ellenvélemények „az ügyes régi polemicus által könnyen 's mintegy mellékesen lekoppantattak, a' művelt közönség' nem csekély mulattatására.” Ez a főlényeskedő modor Vörösmartyt annyira felháborította, hogy Csaplovics paradoxonjaira ő is paradox módon felel, továbbképezve annak képtelen állításait. Így Csaplovicsnak azt a félmondatát, hogy „noha emberevők is vannak”, úgy értelmezi, hogy etessük meg magunkat a kannibálok között, bár idáig Csaplovics már nem ment el. — Majd Csaplovics a filozófiáról ír (*Századunk*, 1838. aug. 30. 70. sz. és szept. 10. 73. sz.), ezekben bizonyos jártasságot árul el korának filozófiájáról, hogy a végén minden filozófust, elsősorban „a transzcendentalis irányzatot” (Kantot és követőit) kigúnyolja oly kifejezésekkel, mint „üres szalmacséplés”, „a priori-féle agyrémekek, mellyek semmi haszonnal nem birnak.” *Philosophiai leczkéiben* (*Századunk*, 1838. október 29. 87. sz. és nov. 15. 92. sz.) szintén a korabeli filozófia haszontalan voltát bizonygatja Descartes-tól kezdve, végül egy apára utal, aki okosabb dolgok tanulására buzdítja fiát, mint a bölcselet. De meg kell jegyeznünk, hogy tagadó álláspontja ellenére sem tudatlan, és abban nincs igaza Vörösmartynak, hogy „elkereszteli a filozófusokat”. Igaz, a *Századunk* egy számában (1838. szept. 10. 588.) valóban előfordul a Schilling elírás, de ez lehet sajtóhiba is, mert másutt helyesen Schelling olvasható (nov. 19. 752.), s mindkét esetben az értelem a helyes névhasználatra utal. Abban sincs igaza Vörösmartynak, hogy megrója a Fichte Immanuel elnevezést, mert két Fichte volt, a híresebb Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) és fia Immanuel Hermann von Fichte (1797–1897), aki theisztikus irányba fejlesztette apja nézetei, s ezt Csaplovics jól tudja. Viszont okkal kel ki Vörösmarty Csaplovicsnak a történetírára vonatkozó elvei ellen (*Kétségek a' történetírás felől. Századunk*, 1839. január 10. 3. sz.), mikor Csaplovics azon az alapon, hogy a történetírók az eseményeket gyakran eltérően értékelik, kijelenti „a' történetírás annál bizonytalanabb sőt inkább undorító az.” Vörösmarty a történelmi haladás eszméjének kigúnyolását érezhette meg Csaplovics kijelentéseiben, s a közvetlen cáfolat helyett, e tételek következtéseit bontja ki: mi lenne, ha az emberek magukévá tennék ezeket a ferde nézeteket. Csaplovics történelem-ellenességét azután tudományos érveléssel Hunfalvi cáfolja meg a *Figyelmező* 1839. február 5-i és 6-i számában. Vörösmarty vitacikke Csaplovicsnak a *A sajtó- és szó-lásszabadságról* írt cikkét is említi, ez a *Hírnök* 1837. augusztus 15-i 13. számában jelent meg, mely szerint „a sajtószabadság nem minden ember képes”, csak az „okosak”, ezért indokolt a cenzúra.

Ezek ezen jeles ámitások, melyeket a' Hírnök magasztal, ez azon ügyes polemicus, ki vad állításának ostromlóit avval veri le, hogy még vadabbakat állit, „a' műveltközönség nem csekély multságára.” Megnevezzük őt? fölösleges: illy borzasztó tudományu férfiü nem szorult olly csekély dologra, mint a' név, ő névvel vagy név nélkül élni fog a' Hírnökben, és saját képzeleteinek országában, hol ő, mint egy vén Saturnus,¹² saját eszméit ismereteit tudományát irgalmatlanul nyeldeklí lefelé, nehogy valamikép fölülkerüljenek 's helyette a' fejedelmi széket elfoglalják. De ne essél kétségbe, világ! Saturnus nem nyelte le minden fiait: ezen tudósnak is kiszabadul valaha vagy egy gondolatja, szilaj és bátor, mint Jupiter volt, 's ez véget fog vetni uralkodásának.

Végezetül Orosz, hogy magának egyfelől érdemet 's politikai nyomosságot szerezzen, az ellenpárt' megtörését, eltemetését hirdeti, hazánk' feldulóiról beszél 's azoknak megbukása felett örvendez. Hiába, uraim, azért, hogy valaki a' Hírnököt nem szereti, még nem hazánk' feldulója.¹³ Vagy azt hiszi ön, hogy a' haza és a' Hírnök egy? O curas hominum!¹⁴ 'S kikről és kinek használ ön, midőn hazánk' feldulóit emlegeti? Mi könnyű volna a' merész vádat önnek fejére háritani! De mi azt nem tesszük: az illy dolgokat, édes Orosz ur, se reánk, sem önre nem bízták, valamint arra is igen csekély embernek tartjuk önt, hogy a' tront és oltárt mintha kizárólag öntől függene védelmök, olly bizton emlegesse.¹⁵ Hagyjon ön békét a' tron' és oltár' kikürtölésének, azok nem szorultak önnek védelmére. Dolgozzék ön szorgalmasan, mint jó polgár 's ha majd fáradozásai gyümölcsét a' tron 's oltár' számolóához szerényen letette, ki fog tetszeni, mint munkált érettök. De addig is hagyjon fel a' mások' gyanusításával; mert ez nyilvános feladáshoz hasonlít, ne rievezzen másokat hazánk' feldulóinak: e' szó teljességgel nem az ön' szájába való. Ha azt akarja ön hirdetni, hogy a' declamatiók' ideje elmúlt,¹⁶ ne kezdje azt újra, hivatlanul, avatatlanul, hanem lásson inkább munkához 's használjon ha tud.

¹² ... egy vén Saturnus... Saturnus eredetileg a római hitvilágban szerepelt, mint az aranykor istene, ezért ünnepezték a szaturnáliákon. Később azonban, a vallási szinkretizmus korában azonosították a görög hitvilág Chronoszával, aki Uranosz és Gaja fia, s letaszította atyját a világ uralmáról, majd ő lett a főisten, de egy jóslat szerint elveszti a hatalmát egy gyermeke által. Ezért valamennyi gyermekét elnyelte; kivéve Zeuszt, mert annak anyja egy követ adott neki. Utána Zeusz lett a főisten (Hésziodosz: *Theogónia*: 127. és köv. sorok). Zeuszt azután Jupiterrel azonosították a rómaiak. Vörösmarty is e késői értelemben utal a mítoszra.

¹³ Vörösmarty keményen és önérzetesen válaszol itt a *Visszapillantás* ama kitételére, hogy: „Még csak néhány éve, hogy hazánk' feldulói a' külföld' példájára utaltak...” Hogy ez a vádoló kifejezés nemcsak az atheneistákra vonatkozott Orosz hírlapjaiban, igazolja Csató írása is a *Hírnök* 1838. szeptember 3-i 71. számában, itt Csató utal arra, hogy „Hitel és Stádium nagy nevű írójának elveit” ő egykor osztotta, de rájött, „miszerint ezen politikai elvek' és tervek' csak egy harmadának közvetlen országos életbe léptetése is ezt, az országot t.i. mulhatatlanul sirjába döntené...” Csató egyébként Széchenyi-ellenességében előzőleg is már a durvaságig elment. Miután Vörösmarty 100. jel alatt a *Figyelmező* 1838. május 20.-i 21. számában részletesen ismertette Széchenyinek a *Néhány szó a löverseny körül*. c. művét (melyet — mint említettük — a *Századunkban* P. F. gáncsolt) és cikke végén idézte Széchenyinek a kötetet bezáró „a honi hűségéről szent hévvel irt szavait”, többek közt a könyvet lezáró mondatot (244.): „Fogjunk hát valahára őszintén kezét, 's mutassuk meg... hogy becsület, szószentsége, hűség hazaszeretet nem haltak még ki Magyarországból, sőt újabb fiai... e tekintetben is kifognak az ő-szeműek' seregén,” Csató ezt így kommentálja a *Hírnök* 1838. június 4-i 45. számában: „azt kell mondanom, hogy ha Angliában valaki, whig, tory vagy radical, így szólana a' maga pártjához: »Mutassuk meg mi, hogy becsület, szószentsége, hűség és hazaszeretet még nem haltak ki Angliából«, akkor azt, mint hiú és rágalmazó kérkedőt, mindenik párt pókné...” Csatónak ezeket a Széchenyit kíméletlenül sértő szavait meg is bélyegezte azután Bajza a *Figyelmezőben* (1838. okt. 30. 44. sz. 767. sz.)

¹⁴ O curas hominum! Oh micsoda gondoskodás az emberekről! (latin).

¹⁵ ... a' tront és az oltár... Ezt hangoztatta Csató az 1837. december 1-jén írt „programmájában” (*Hírnök*, 44. sz.) és a *Visszapillantás* utolsó bekezdésében.

¹⁶ ... a' declamatiók' ideje elmúlt... Idézet Orosz fenti „programmájából”.

De mi ismerjük ezen hadviselés' módját: E' nyilatkozás egy újabb politicalai hitvallás akart lenni, a' legolcsóbb neme az érdem szerzésnek. Orosz azt hiszi, hogy csak nyilatkoznia kell, 's őt mindenütt két kézzel fogadják; az úgy mellyhez állott nyerve, a' fél, melly ellen hitvallása' mennydörgését küldi letapodva van. De e' hit nem első, nem utolsó, mellyben Orosz csodálatosan csalatkozik. Ó ártani szokott az úgynek, mellyet véd, 's használni annak, mellyet megbuktatni akart.

'S ha most az egész Visszapillantást vesszük, mit mutat az egyebet, mint sikertelen erőlködést a' Hírnök felett borongó köd' elosztatására, mint üres, ál, vagy ingadozó okok és adatok' halmozását 's ebből szarkaugrásu következtetéseket, mellyek csak azért nem lepnek meg senkit, [mert] gyarlóságok' bélyegét nyilván arczokon viselik. Itt minden el van mondva, a' mi csak mondható, az ellenpárt' megtámadása, ármánykodása, fegyvereknek alávalósága, ügyetlensége, bukása, más felől a' Hírnök' jó iránya, írónak jelessége, diadalmi, jó kilátás, 's nagy ígéretek a' jövőre, 's még is az egész Visszapillantás — alig akarjuk kimondani — olyan, mintha Orosz nem is látó érzékeivel hanem tyukszemével pillantott volna vissza, mint ezen értekezést nem is kezével, hanem lábával irta volna, olly távol a' fejtől, a' mennyire embermagasságban lehet; mert — hogy okát adjuk a' mérész hasonlításoknak — a' főlebb említett nagy dolgok egytől egyik balgatagúl vagy rossz számítással mind a' valóság' sőt valószínűség' rovására vannak kiállítva. Ezen belső valótlanság az, melly ezen Hírnöki Nyilatkozást minden kivetkezteti. 'S ha van, ki azt hívé, hogy Orosz csak egy szikrával is rendbeszedettebb fej, mint a' Szemleíró,¹⁷ 's hogy e' két hős nem olly tökéletesen hasonlít egymáshoz, mint egyik kakuk fiú a' másikhoz, az most az ellenkezőről legkéjelmesebben meggyőződhetik.

Egyébiránt mi ohajtjuk, hogy Orosz több ilyen czikkelyeket írjon, örvendünk, hogy vele személyesen találkozzhatunk. Most az egyszer legalább nem a' szemleíró' ujaival nyult a' parázsba 's ez tőle épen olly nemesen, mint hősileg volt téve.

Miután ennyit mondottunk, szabad legyen a' Visszapillantásból egy pár szót, a' legjobbat, kiemelni: „az izetlenségek, így szól Orosz, lassankint el fognak enyészni”. Ezt mi ohajtjuk leginkább, kik mind e' czivódásoknak valamint kezdői nem voltunk, úgy baráti nem vagyunk.¹⁸ 's kik e végre minden telhetőt el fogunk követni, de ha ezt Orosz is épen olly komolyan, őszintén ohajtja, mint mi, úgy fel kell hagynia a' *faragatlan lump* czimekkel, az *ugatás'* emlegetésével, midőn ellenfeleiről szól, fel kell hagyni mások' gyanusításával, midőn saját politicalai hitvallását teszi le; mert a' ki illy hangon, illy szavakkal véli az izetlenségek' megszűnését, az nem tudja, mit beszél.

A közékezés mind a két kéziratban meglehetősen bizonytalan, és a magánhangzók rövidségének-hosszúságának jelölése is következtelen. Mint jeleztük, az idegen kéztől származó második kézirat lényegében hű másolata Vörösmarty eredeti fogalmazványának, mindazáltal jelenlegi közlésünk a két kézirat összehasonlításán alapul, két esetet kivéve (ezek a szögletes zárójelbe tett szavak) az értelem kedvéért emendálást nem végeztünk. Vörösmarty vitacikke általában a *Hírnököt* emlegeti, viszont az általa megbírált írások nagy része (így Csaplovics „paradoxonjai”) a melléklapban, a *Századunkban* jelentek meg, erre alábbi jegyzeteink is utalnak.

¹⁷ ... a' Szemleíró... — Csató Pál.

¹⁸ ... e' czivódásoknak kezdői nem voltunk... Ezt hangoztatták az atheneisták már az „Athenaeum miatti zajgások” cikksorozat elején is (*Figyelmező*, 1838. júl. 31. 30. sz.) és ezt hangsúlyozta Bajza is az *Athenaeum* 1843. évi utolsó számában a *Végszó az Athenaeumhoz* c. cikkében: „Mi ezelőtt hét évvel békeségesen kezdők meg az Athenaeumot, úgy folytattuk másfél évig és úgy fogtuk volna tovább is, ha mások nekünk hasonlólag békét hagynak...”